

Георги Цанков, доц. д-р

Институт за литература – Българска академия на науките

ПИСАНЕТО КАТО БИТКА ЗА ЖИВОТ ИЛИ НИЕ И ЕМИГРАНТСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Резюме: Авторът се опитва да скицира съвсем накратко значението и върховете в литературата на българската политическа емиграция. Абсолютно съм съгласен с твърдението на писателя Димитър Бочев, че трябва най-сетне да осмислим сътвореното от емиграцията като „естествена част от националния организъм“. Проследявам тезисно историята на емигрантските вълни и техния принос за освобождаването ни от болшевишките догми и за необходимостта от написването на нова, неидеологизирана история на нашата литература, в която равностойно да присъстват емигрантите от Григорий Цамблак до Георги Марков и Красимир Дамянов, като не забравяме и вътрешните емигранти като Константин Павлов и Николай Кънчев.

Ключови думи: емиграция, идеология, догми, история на литературата, Димитър Бочев

Всичко започна със запознанството ми с Димитър Бочев – третият си роман той беше предоставил за конкурса на корпорация „Развитие“ и тогава журито, в което влизаха Блага Димитрова, Тончо Жечев, Атанас Свиленов и моя милост, беше единодушно, че се е докоснало до шедьовър. Задълбочи се и приятелството между Бочев и Тончо Жечев – онзи мъдър българин, който беше крайно подозрителен към всичко чуждо на традицията и особено към фалша в литературата. Той пръв усети огромния талант на изгнаника и обстоятелството, че за него писането е живот, съдба, че той има сетива – радары за съвременния свят и успява да изкаже възможно най-адекватно и с най-голяма художествена сила своите изстрадани истини. По онова време се развихряше негласният спор за мястото на емигрантите в българската култура. Имаше и такива гласове, които твърдяха, че те са били отрупвани с всички блага на битието, че приносът им към съкровищницата на родната мисъл не е съществен. Горедолу по същото време моята съпруга Зоя Захаријева започна одисеята си с подготовката на две бъдещи книги – едната за съдбата на поетесата изгнаница Жени Заимова „Бог ръка ми е подал“ и втората, най-важната, „Щастлива емигрантска песен няма“, представяща чрез разговори възгледите за политиката, за изкуството, за смисъла на съществуването на личности от класата на Димитър

Велков, Стефан Груев, Дими Паница, Димитър Инкьов, Йосиф Загорски, Иван Бързаков и много други. Още тогава, тъй като се срещнах лично с много от тези достойни българи, осъзнах, че две литератури и две култури няма, че те са органично свързани с националната орис и че техният опит е безценен, за да разберем епохата. С други думи, мога да повторя изреченото от Бочев в потресаващото му есе „Летопис на едно убийство“: „Доколкото всяко съвремие е по неминуемост предстояща история, в ролята на оракул аз виждам тази история като най-достоверен учител и по настояще, и по бъдеще“¹.

Общуването с изгнаниците помага не само да усетим духа на поколенията, но и да пренапишем идеологическата гротеска, представяна като национален идеал, да въведем в духа на литературата усета за настоящето и за бъдещето. Разбира се, за да кажем цялата истина, не бива да пропускаме не само емигрантите, но и най-вече онези, които, както казва Бочев, „пред очите ни са творели приживе история, които са творили и сътворили история и със смъртта си“². Да се върнем към времето на кървавия деветосептемврийски преврат, за да изтрием патината на забравата от хилядите жертви и, разбира се, от имената на 28-те мъченици, изключени от Съюза на писателите още на 14 ноември 1944 г., много от които заплащат с живота си или с продължителни страдания гражданските си позиции, такива като Йордан Бадев, Фани и Чавдар Мутафови, Димитър Шишманов, Михаил Арнаудов... После идват вътрешните емигранти, много от които са дълбоко свързани с творческата философия на Бочев – той неведнъж напомня в книгите си за Константин Павлов, Иван Радоев, Николай Кънчев, Христо Фотев, Георги Мишев, Цветан Стоянов... Не бива да делим всичките тези интелектуалци, автори на „несъгласни думи“ – несъгласни с фалшивия канон, с тоталитарната утопия, с насилието, с бездуховността. Едва ли ще намерим друг писател като Бочев, който така проникновено и изповедно да е писал за бремето на изгнанието. Всички онези, които завиждаха за „сладкия живот“ на преминалия в „свободния свят“, трябва да прочетат есето „Родина в изгнание“. Винаги съм твърдял, че е абсолютно прав в констатацията си, че „ако беше интегрирала националната ни политическа емиграция в общонационалния процес, ако беше погледнала на нея като на плодотворна алтернатива, обогатила културното ни наследство, като на естествена част от общонационалния организъм“³, България щеше да спечели. Знаем обаче, че замисълът беше друг, нищо че в „родната ни историческа съдба драматичните

¹ БОЧЕВ, Д. Несъгласни думи. – В: БОЧЕВ, Д. *Летопис на едно убийство, или отмъщението на незачетените пророчества*. София: ИК Хермес, 2016, с. 10.

² Пак там, с. 11.

³ БОЧЕВ, Д. Родина в изгнание. – В: БОЧЕВ, Д. *Летопис на едно убийство, или отмъщението на незачетените пророчества...*, с. 253.

борби за духовна и политическа независимост винаги са протичали с непосредственото участие на политическата ни емиграция, а нерядко са били и задвижвани от нея⁴. Точно от това се боях разрушителите на страната ни, продължават да се боят и до днес.

Достатъчно е да се вгледаме в изследването на литературния процес в другите бивши социалистически страни, за да се убедим, че там емигрантската литература никога не е разделяна от останалата. Трудовете за руската емиграция и за приноса на поколения писатели от Октомврийската революция до наши дни са безбройни. Издадени в пълни събрани съчинения на всички значими творци „отвъд“, както и на мъчениците, пометени от болшевиките и от сталинските чистки. Същото е отношението към емигрантите и в Полша, в Чехия, в Румъния, дори в Албания. Страшното е, че ние почти не познаваме етапите в развитието на нашата емигрантска литература – още като се започне от старата българска литература, премине се през Възраждането, та се стигне до днес. Своя изследовател очаква творческата интелигенция, разделена в няколко основни центъра – Русия, Румъния, Турция, после емигрантите веднага след Освобождението (та нали Вазов е написал „Под игото“ в Одеса, Величков е живял в Европа, Славейков е починал в Италия, Кирил Христов е обикалял света, Чавдар Мутафов и Димитър Шишманов са немислими без европейското им битие) – дори не ни минава през ума, че ако я нямаше емиграцията, литературата ни би се развила по съвсем друг начин. По времето до 1944 година имаме много значими писатели, създали най-важните си произведения по време на дългите си престои в чужбина – това са емигрантите в Южна Америка, пътешествениците из Европа и Азия – от Багряна до Светослав Минков. Сред тях има хора с откровено лява ориентация, това са най-вече преселниците в Южна Америка, има и десни мислители.

От огромно значение за литературата ни е Третото поколение емигранти, представено теоретично в знаменития труд на Стефан Попов. Ние си затваряме очите за стореното от политическата емиграция – като си помисля за творбите на Петър Увалиев и на Константин Кацаров, за стиховете на Христо Огнянов и на Жени Заимова, за книгите на Стефан Груев, за изкуствоведските трудове на Дора Валие, за родолюбивото дело на меценати като Димитър Велков... Подготвих поредица „Завръщане“, която на първо време трябваше да включи около 150 имена на творци, напълно забравени от критиката и от читателите. За съжаление, никой не се зае да помогне финансово за подобно дело. Тази поредица трябваше да обедини вътрешните и външните емигранти, да даде съвсем нова представа за литературата ни, затваряна досега в тесни рамки. Струва ми се, че дори стопанинът

⁴ Пак там, с. 253.

на издателство „Изток-Запад“, което трябваше да представи поредицата на читателите, в последния момент се изплаши и се отдръпна. Можем ли да премълчаваме достойнствата на запазените в архивите огромен дневник на Андрей Протич и забравените му разкази и повести, неизвестните романи на убития от така наречения „народен съд“ Димитър Шишманов, сред които е голям роман, посветен на философията на музиката, сравним с „Доктор Фаустус“ на Томас Ман? А колко още изненади ни очакват в непроучените архиви – директорът на Националният литературен музей Атанас Капралов обеща пълно съдействие.

Следващото поколение емигранти също са политически бегълци като Асен Игнатов, Цветан Марангозов и Иван Бързаков (номиниран за стиховете му за Нобелова награда), Атанас Славов, Димитър Инкьов – най-четеният детски писател в Германия, създателят на теорията за „багонализма“, художникът и естетът Николай Сарафов, доктор Любомир Канов, Виктор Пасков... Списъкът наистина е огромен, като на върха на айсберга са явления като Георги Марков и Димитър Бочев. Трудно ми е да си обясня защо все още три от романите на Бочев не могат да намерят издател. Сякаш съпротивата срещу емиграцията продължава. Много съществено е дългогодишното подготвяното изследване на доцент доктор Мая Горчева „Единственото бягство. Скandalът на мълчаливите бягства през строго охраняваните граници на тоталитарната държава“ – монография, посветена на политическите емигранти писатели и на трънливия им път към свободата и към истината. Особено сме длъжници и на по-новата емиграция – толкова много са издаваните в чужбина българи като Мирослав Пенков, Ружа Лазарова, Димитър Динев, Илия Троянов, Захари Карабашлиев, Николай Грозни, Красимир Дамянов... Като не ги допускаме в сферата на родния литературен пейзаж, ние не можем и обективно да се опитаме да съдим за постиженията и за недостатъците им.

Подготовката на нова, неидеологизирана история на българската литература не е възможна без осмисляне на делото на вътрешните и на външните емигранти, на всички онези, които досега ги нямаше – по различни причини – върху картата на книжовните събития. Като започнем от Григорий Цамблак, ние сме длъжни да обогатим родната словесност, да ѝ придадем дълбочина, да я отворим към света. Тогава ще станат разбираеми много явления, които сега доста несръчно обясняваме – от европеизацията, предприета от кръга „Мисъл“, до психологизма, присъстващ в творбите на Димитър Шишманов и Чавдар Мутафов, а след това и до европоцентристкия поглед на личности от класата на професор Кацаров и на Петър Увалиев, за да стигнем до желанието на младите ни съвременни писатели успешно да излязат на световния литературен пазар.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

БОЧЕВ, Д. *Летопис на едно убийство, или отмъщението на незначетелните пророчества*. София: ИК Хермес, 2016.

REFERENCES

BOCHEV, D. *Letopis na edno ubijstvo, ili otmashtenieto na nezachetenite prorochestva*. [Chonicle of a Murder or the Revenge of the Ignored Prophecies.] Sofia: Hermes [publ.], 2016.

WRITING AS A BATTLE FOR LIFE OR WE AND EMIGRANT LITERATURE

Abstract. The text tries to sketch very briefly the significance and peaks in the literature of Bulgarian political emigration. It absolutely agrees with the statement of the writer Dimitar Bochev that we must finally consider what was created by emigration as a “natural part of the national organism“. The essay traces the history of emigrant waves and their contribution to our liberation from Bolshevik dogmas and the urge to write a new, non-ideological history of our literature, in which the emigrants starting from Grigoriy Tsamblak to Georgi Markov and Krasimir Damyanov to be equally present, not forgetting the internal emigrants such as Konstantin Pavlov and Nikolay Kanchev.

Keywords: emigration, ideology, dogmas, history of literature, Dimitar Bochev

Georgi Tsankov, Assoc. Prof., PhD

Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchencki Prohod Blvd. (Block 17), Sofia 1113

E-mail: zoitcho@abv.bg